

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

**УДК 327(430)"1918/1930"
ББК 63.3(4ІСП)61-6**

Олена Скопова

Зовнішня політика Іспанії у 1918-1930 рр.

В статті досліджується формування нової зовнішньополітичної стратегії Іспанії в умовах геополітичної трансформації європейського простору після Першої світової війни. Аналізуються стратегічні пріоритети зовнішньої політики Іспанії, її військовий та дипломатичний потенціал в роки кризи конституційно-монархічного ладу.

Ключові слова: Іспанія, міждержавні відносини, зовнішньополітична стратегія, колоніальна політика, Марокко, Ліга Націй.

Однією із найважливіших функцій держави є участь у міжнародних політичних процесах. Проте, для Іспанії визначальною тенденцією протягом першої половини ХХ ст. був примат внутрішньої політики над зовнішньою. Після втрати заокеанських колоній іспанська монархія втратила ранг могутньої колоніальної імперії. Військова слабкість та економічна відсталість країни у поєднанні із недосконалою політичною організацією, безперечно, впливали й на її активність на міжнародній арені, традиційним напрямом якої залишалась колоніальна політика. Проте геополітичні зміни, які відбулись після Першої світової війни, зумовили трансформацію зовнішньополітичної концепції Мадриду. Новим проявом міжнародної активності Іспанії стала участь у діяльності Ліги Націй.

Як свідчить проведений історіографічний аналіз, окремі аспекти даної проблеми розглядалися в працях вітчизняних, радянських та російських істориків, зокрема Іваницької О. П.¹, Майського

© Скопова О., 2011

Скопова Олена Іванівна - аспірантка кафедри всесвітньої історії Інституту історії, етнології та права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

І. М.², Галана Х. М.³, Гарсія Х.⁴, Волкової Г. І., Демєнтьєва А. В.⁵. Іспаномовна історіографія зосереджена здебільшого на висвітленні військових дій Іспанії в своєму протектораті Марокко.⁶ Серед зарубіжних науковців доцільно виділити дослідження Бальфура С. та Престона П.⁷, Бернекера В.⁸ Проте, питання зовнішньої політики Іспанії досі не було об'єктом окремого дослідження. Тому метою даної статті є визначення статусу Іспанії на міжнародній політичній арені та аналіз зовнішньополітичної концепції і стратегічних пріоритетів іспанських урядів в період кризи конституційно-монархічного ладу (1918 – 1930 рр.).

Гострота і багатогранність проблем, які постали перед Іспанією після втрати заокеанських володінь в кінці XIX ст., визначили зміну акцентів у зовнішньополітичній концепції Мадриду. Іспанська дипломатія зосередилась на двох основних векторах зовнішньої політики: створення та розширення протекторату в Марокко та зміцнення своїх міжнародних позицій шляхом активної участі в діяльності Ліги Націй. Протягом століть іспанська зовнішня політика визначалась династійними та релігійними зв'язками, а діяльність іспанських урядів на міжнародній арені була непрозорою, маючи на меті перш за все економічну вигоду для іспанських бізнесових кіл. Для Мадриду пріоритетною залишалась колоніальна політика, а саме – експансія в Північній Африці. В першій чверті XX ст. колоніальна проблема набула національного масштабу й породила численні дискусії серед правлячої верхівки. Консерватори вимагали збереження статус-кво, виступаючи проти різного роду таємних переговорів щодо Марокко та військових дій в Африці, а ліберали наполягали на інтеграції Іспанії у нову систему міжнародних відносин шляхом розширення колоніальних володінь.

Загалом іспанське втручання в Марокко бере початок від XIV ст. Офіційно ж Марокко та Екваторіальна Гвінея були закріплені за Іспанією як протекторати Берлінським договором 1884 р.⁹ Підвищений інтерес до Північної Африки Іспанія стала виявляти після втрати заокеанських володінь, захоплення Алжиру Францією та її подальшої експансії в регіоні. Проте, намагаючись укріпити свої позиції в Північній Африці, іспанська монархія зіткнулась з інтересами Франції, Англії та Німеччини. Геополітичне становище Іспанії зробило її стратегічно важли-

вою складовою політичної гри між провідними європейськими державами. Так, англійський посол в Іспанії влучно зауважив, що хоча Іспанія не володіє силою для задоволення власних амбіцій, вона має стратегічні ресурси, які приваблюють амбіції інших держав, особливо Франції¹⁰. Принагідно зазначимо, що в ролі захисника інтересів Іспанії на міжнародній арені намагалась виступити Німеччина, використовуючи династійні зв'язки і симпатію іспанського короля Альфонсо XIII до німецької державної моделі. Проте, надміру напористий стиль німецької дипломатії не викликав прихильності іспанських політиків. Натомість політична еліта країни звертала свої погляди до Великобританії, вважаючи, що обидві країни мають спільні комерційні та стратегічні інтереси. Насправді ж Великобританія відверто використовувала іспанські колоніальні амбіції для обмеження експансіоністських апетитів Франції, яка втративши внаслідок Марокканської кризи 1911 р. частину Конго, вимагала компенсації за рахунок іспанського Марокко. Конкуренція між європейськими державами у Північно-Західній Африці породила низку двосторонніх переговорів та угод. Так в листопаді 1912 р. був підписаний Феський договір, за яким чітко встановлювались французький та іспанський протекторати в Марокко. Іспанія отримала близько 1/5 території на півночі разом із анклавом Мелілья і Сеута та сектор Тарфая на півдні. Танжер оголошувався міжнародним портом. Іспансько-французькі відносини в загальному контексті були напруженими, головним чином через ігнорування встановлених договором вимог добросусідства в Марокко. Франція постійно вимагала зменшення іспанської зони впливу, мотивуючи це явною неспроможністю Іспанії підтримувати порядок в своєму протектораті. Французький посол наголошував на принизливій невідповідності Іспанії статусу колонізатора. Адже політика Іспанії в Марокко зводилась в основному до захисної військової та адміністративної присутності. Іспанський протекторат в Марокко охоплював досить широку смугу між анклавом Мелілья та Сеута і являв собою близько 20 тисяч квадратних миль, заселених 66 племенами, які постійно воювали між собою. Гіпотетично всі вони підкорялись халіфу, наміснику султана в Тетуані, столиці іспанського протекторату,

але насправді були некерованими¹¹. Іспанський посол в Танжері в розмові з послом Великобританії відверто визнавав, що Іспанія не в змозі ефективно управляти будь-якою частиною Мавританського узбережжя¹². Проте, це не завадило їй активно обстоювати свої зовнішньополітичні претензії. Іспанія вела постійні переговори з урядами Великобританії та Франції, домагаючись зміни існуючого міжнародного статусу Танжеру. Слід розуміти, що питання про статус Танжеру було для Іспанії принциповим. Це місто було ключем до контролю над Середземномор'ям і запорукою кінцевого умиротворення населення іспанського протекторату в Марокко, його природним центром і фактично «столицею»¹³. Починаючи з 1914 р. майже всі адміністративні посади в місті були зайняті французами. Тому Іспанія вимагала перетворення Танжеру на вільний порт з муніципальною радою англійських, французьких та марокканських чиновників, але численні демарші іспанських дипломатів залишались без уваги.

Каталізатором міжнародних процесів стала Перша світова війна, спричинивши зміну акцентів у зовнішньополітичній лінії іспанської дипломатії. Мадрид одразу розпочав пошук шляхів для отримання вигоди із конфлікту. В короля і багатьох політиків були сподівання на те, що завдяки своєму нейтралітету Іспанія зможе зіграти провідну роль в організації мирної конференції і тим самим збільшити свою вагу на міжнародній арені, чого вона ніколи б не змогла досягти на полі бою. Тому протягом війни Іспанія зберігала тісні ділові контакти як з країнами Антанти, так і з Німеччиною. Вона виявилась однією з небагатьох держав у Європі, в якій перебували дипломатичні представники майже всіх країн світу. Користуючись загальною конфігурацією сил на світовій арені, Мадрид одразу ж взяв курс на посилення своїх позицій по всьому периметру кордонів. Амбіції Іспанії були досить значними - вона вимагала від союзників Танжер, Гібралтар і свободу дій в Португалії. При цьому іспанський посол наголошував, що Іспанія не має намірів анексувати останню, а лише прагне зв'язати дві півострівні країни мирним договором або союзом¹⁴. Варто одразу ж зазначити, що стосунки Іспанії зі своїм найближчим сусідом Португалією були, м'яко кажучи, напруженими, незважаючи на чимало подібностей у історичному роз-

витку. Політичний антагонізм зумовлювався тим, що Іспанія завжди мала імперські амбіції щодо Португалії та не припиняла спроб «іспанізувати» свого півострівного сусіда¹⁵.

Вже 1919 р. Іспанія відновила військові дії в Марокко через повстання місцевих племен та напади на іспанські форпости. В 1920 р. з міст Сеута та Мелілья розпочався наступ на повсталі племена. Влітку 1921 р. в результаті стратегічних прорахунків командування іспанські війська були вщент розгромлені біля Аннуала армією вождя повсталого племені ріфів Абд-ель-Крімом. За різними даними загинуло від 8 до 15 тисяч солдат, багато офіцерів потрапили в полон, було втрачено велику кількість техніки та зброї¹⁶. В цьому ж році ріфські племена проголосили створення Ріфської республіки, президентом якої став Абд-ель-Крім. Іспанія фактично повністю втратила контроль над протекторатом. Марокканська війна тривала до 1927 р. і стала одним із важливих чинників кризи конституційно-монархічного ладу в Іспанії, породивши цілу низку взаємопов'язаних негативних явищ у внутрішньополітичному житті країни: розкол та політизацію армії, численні урядові та міністерські кризи, радикалізацію суспільства та недовіру до влади. Наслідком стало встановлення у 1923 р. військово-монархічної диктатури генерала Мігеля Прімо де Рівери.

Після встановлення диктатури відбулася кардинальна зміна векторів і методів зовнішньополітичної діяльності Іспанії. На порядку денному були три основні проблеми: придушення повстання в Марокко; питання статусу Танжеру; пошук надійного військово-політичного союзника. Зовнішня політика уряду диктатури на практиці зводилась до дипломатичного лавірування між двома напрямками. Один із них полягав у підтриманні політики миру і співробітництва в межах Ліги Націй. Інший вів до віддалення від країн-учасників, зближення з фашистською Італією та поширення ревізійністських настроїв, спрямованих на відновлення колоніальної могутності Іспанії¹⁷. Це свідчило про відсутність чіткої політичної стратегії. Першим кроком на шляху до підвищення міжнародного авторитету Іспанії стала реорганізація дипломатичного корпусу та розширення мережі посольств, особливо в країнах Латинської Америки¹⁸. Прімо де Рівера розпочав активне політичне та економічне співробітництво з Португалією. Так, в 1927 р. було

розроблено спільні проекти будівництва на півострові мережі гідроелектростанцій та системи іригації. А в жовтні 1929 р. президент Португальської республіки генерал Кармона навіть здійснив дипломатичний візит до Мадриду¹⁹. Але більша увага приділялася все ж таки налагодженню співробітництва з Італією. Симпатія між лідерами обох країн впливала і на міждержавну взаємодію. 10 жовтня 1923 р. італійський посол в Мадриді Паулуччі ді Кальборі в посланні до Муссоліні писав, що Прімо де Рівера вітає ідею встановлення між Іспанією та Італією широкого економічного, політичного та військового союзу²⁰. В листопаді 1923 р. диктатор супроводжував короля Альфонсо XIII у його візиті до Риму. На тлі поширеної в Іспанії франкофобії між двома країнами було укладено договори, спрямовані на підтримання доброзичливого нейтралітету в Середземномор'ї. У відповідь італійський монарх в червні 1924 р. відвідав Іспанію. А 7 серпня 1926 р. Рим та Мадрид уклали договір про дружбу, який передбачав військове та економічне співробітництво²¹.

Пріоритетними залишались і питання статусу Танжеру та ролі Іспанії в Лізі Націй. Нова угода від 18 грудня 1923 р. залишала Танжер міжнародною зоною. Влада в місті передавалась спеціально створеному органу – так званим законодавчим зборам, склад яких влаштовував перш за Англію і Францію²². Прімо де Рівера намагався домогтися передачі Танжеру Іспанії шляхом дипломатичних переговорів у Лізі Націй. Іспанія не була постійним членом Ради Ліги, тому основною політичною лінією іспанських представників у Женеві стали претензії на отримання постійного місця в Раді. Коли ж на початку 1926 р. постало питання про вступ Німеччини до Ліги Націй, іспанська дипломатія розцінила це як ідеальний момент для досягнення своєї мети. На надзвичайному засіданні Ради Ліги Націй 12 лютого 1926 р. Іспанія висунула свої вимоги. Але Бразилія, Польща та Китай також вимагали надання їм постійного місця в Раді. Свої позиції вони аргументували необхідністю справедливого географічного представництва. Переговори зайшли в безвихідь, адже всі розуміли недоцільність збільшення числа постійних членів у Раді²³. В даній ситуації Прімо де Рівера пропонував компроміс – Іспанія відмовиться від претензій на постійне місце в Раді в обмін на передачу Танжеру під іспанський протекторат.

В травні 1926 р. комітет в Женеві з метою залагодити конфлікт вирішив реорганізувати Раду Ліги Націй. Деякі держави, серед яких звичайно ж була й Іспанія, могли обиратись в Раду не на один рік, а на три. Позиція ж Мадриду була категоричною – або постійне місце в Раді, або Танжер²⁴. Проте, жодна з країн-учасниць на дані умови не погоджувалася, вважаючи ці вимоги необгрунтованими. Відповіддю Іспанії став демонстративний вихід з Ліги. В серпні 1927 р. міністри закордонних справ країн-учасниць зустрілись для обговорення ситуації та поступок Іспанії. В результаті у березні 1929 р. було підписано франко-іспанський договір. Іспанія ввійшла в Раду Ліги на напівпостійне місце терміном на три роки. Танжер Іспанія не отримала, проте за нею залишався поліцейський контроль над містом²⁵. Даний договір вніс певну напругу у дипломатичні відносини Мадриду та Риму. Проте, Іспанія та Італія проводили узгоджену політику щодо Танжеру, спрямовану на зменшення впливу Франції. Причому «дружба» між двома країнами активно демонструвалась: в жовтні 1926 р. італійський флот прибув у Танжер; в серпні 1927 р. було підписано угоду про повітряну навігацію; в листопаді Альфонсо XIII відвідав Неаполь з неофіційним візитом²⁶.

Прихід Прімо де Рівери до влади співпав із кризою колоніальної політики Іспанії в Північній Африці. Багаточисельні гарнізони іспанської армії були відрізані один від одного і зазнавали поразку за поразкою від армії рифів. Спочатку Прімо де Рівера був прихильником ідеї «абандонізму» - виведення іспанських військ із Марокко. В липні 1924 р. диктатор здійснив інспекційну поїздку в Марокко. На той час Абд-ель-Крім уже мав 50-тисячне військо і встиг заручитись підтримкою інших берберських племен, а під його контролем опинилося понад 20 тисяч квадратних кілометрів території іспанського протекторату²⁷. Він навіть розпочав вторгнення у французькі зони впливу, вважаючи, що остаточно переміг іспанців. Це змусило Іспанію та Францію розпочати активне військове співробітництво в Марокко. Представники двох країн зустрічались в червні і липні 1925 р. для обговорення спільного плану дій. 25 липня було підписано відповідний договір. 28 липня Прімо де Рівера і маршал Петен зустрілись в Тетуані, а вже 8 вересня було здійснено висадку військ в бухті Алусемас. Півмільйонна франко-іспанська армія за

півроку повністю знищила військо Абд-ель-Кріма, а сам він 27 травня 1926 р. здався французам²⁸. Цей несподіваний успіх породив міф про те, що переможна кампанія в Марокко була наслідком геніальної військово-політичної стратегії генерала Прімо де Рівери, проте дане твердження є далеким від істини – генерал просто діяв за обставинами. Прімо де Рівері не вдалося відродити Іспанську колоніальну імперію, проте політика в Латинській Америці створювала «ілюзію риторичного псевдоімперіалізму»²⁹.

Таким чином, втративши колоніальні володіння та опинившись на периферії міжнародного політичного простору Іспанія змушена була вдатись до дипломатичного маневрування з метою домогтись хоча б часткового задоволення своїх колоніальних амбіцій. Геополітичні зміни в післявоєнному світі суттєво вплинули на зовнішньополітичні пріоритети Мадриду, висунувши на перший план питання європейської співпраці. Тому Іспанія намагалась підняти свій міжнародний авторитет, беручи активну участь у діяльності Ліги Націй, зокрема вимагала надати їй постійне місце в Раді. Але головні завдання, які стояли перед іспанською дипломатією, залишились нереалізованими. Незважаючи на всі зусилля, їй не вдалось перетворити Іспанію на впливову на міжнародній арені державу, звільнити її від «політичної опіки» Франції та Великобританії.

Примітки:

¹ Іваницька О. П. Новітня історія Іспанії в життєписах королів. Альфонсо XIII – король парадоксів. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. – 232 с.; Іваницька О. П. Типологія та особливості диктатури генерала М. Прімо де Рівери в Іспанії (1923-1930 рр.) в контексті європейських тоталітарно-авторитарних систем// Вісник Київського міжнародного університету. – К.: КиМУ. – Вип. 3. – 2004. – с. 89-100.

² Испания. 1918 – 1972 гг. // Под ред. И. М. Майского. - М.: Наука, 1975. – 495 с.

³ Галан Хосе Мариа. Крушение монархии в Испании (1917-1931 гг.) – М.: Изд-во социально-экономической лит-ры, 1959. – 134 с.

⁴ Гарсиа Хосе. Диктатура Примо де Ривера. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 367 с.; Гарсиа Хосе. Испания XX в. – М.: Мысль, 1967. – 486 с.

⁵ Политическая история Испании XX века: учебное пособие. / Г. И. Волкова, А. В. Дементьев. – М.: Высшая школа, 2005. – 191 с.

⁶ M. Leguineche Bollar. Annual 1921: el desastre de España en el Rif. – Madrid: Editorial Alfaguara, 1996. – 214 p.; J. C. Pereira. El contencioso de Tánger en las relaciones hispano-francesas (1923-1924).// Españoles y franceses en la primera mitad del siglo XX. – Madrid: CSIC, 1986. – pp. 303-322.; J. Avilés Farré, J. Tusell, R. M. Pardo Sanz. La política exterior de España en el siglo XX. – Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, S. L., 2000. – 576 p.; F. Portero Rodríguez. La política exterior de España en el siglo XX. – Madrid: Marcial Pons Librero, S. L., 2003. – 368 p.

⁷ Spain and the Great Powers in the Twentieth Century./ Ed. By S. Balfour and P. Preston. – London/New York: Routledge, 2002. – 274 p.

⁸ Walther L. Bernecker. España y Alemania en la Edad Contemporánea. – Frankfurt am Main: Vervuert Verlag, 1992. – 275 p.

⁹ Spain and the Great Powers in the Twentieth Century. – P. 14.

¹⁰ Ibidem. – P.15.

¹¹ A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the International War on Terror./ Ed. By Wayne H. Bowen and José E. Álvarez. – Westport/London: Praeger Security International, 2007. – P. 40.

¹² Spain and the Great Powers in the Twentieth Century. – P. 24.

¹³ Ramón Tamames, Xavier Casals. Miguel Primo de Rivera y Orbaneja. – Barcelona: Cara Cruz, 2004. – P. 51.

¹⁴ Francisco J. Romero Salvadó. Spain 1914-1918: Between war and Revolution. – London/ New York: Routledge, 2002. – P. 78.

¹⁵ Juan Carlos Jiménez Redondo. La relación política luso-española.// Ayer. – 2000. - № 37. – P. 272.

¹⁶ A Military History of Modern Spain. – P. 408.

¹⁷ Spain and the Great Powers in the Twentieth Century. – P. 53.

¹⁸ A. Martínez de Velasco. La reforma del cuerpo diplomático por Primo de Rivera.// Revista Internacional de Sociología. – 1980. – №35. – pp.409-442.

¹⁹ Ramón Tamames, Xavier Casals. Miguel Primo de Rivera y Orbaneja. – Barcelona: Cara Cruz, 2004. – P. 53.

²⁰ Гарсиа Хосе. Испания XX века. – М.: Мысль, 1967. – С. 120.

²¹ Spain and the Great Powers in the Twentieth Century. – P. 60.

²² Гарсиа Хосе. Испания XX века. – М.: Мысль, 1967. – С.120.

²³ Рубаха Ю. Ліга Націй як міжнародний інструмент підтримки миру й безпеки у світі. – Львів: Вид. центр Львівського ун-ту ім. Івана Франка, 2008. – С. 43.

²⁴ Spain and the Great Powers in the Twentieth Century.- P. 59.

²⁵ Ibidem. – P. 65.

²⁶ Ibidem. – P. 63.

²⁷ Гарсія Хосе. Испания XX века. – М.: Мысль, 1967. – С. 122.

²⁸ Ramón Tamames, Xavier Casals. Miguel Primo de Rivera y Orbaneja. – Barcelona: Cara Cruz, 2004. – P. 39.

²⁹ Spain and the Great Powers in the Twentieth Century. – P. 67-68.

Olena Scopova

The foreign policy of Spain 1918-1930

The article covers the formation of new foreign strategy of Spain under the conditions of geopolitical transforming the European scope after World War I. Analyses the strategic priorities of Spain foreign policy, its military and diplomatic efforts at the period of the crisis of constitutional-monarchist regime.

Keywords: Spain, bilateral relations, external policy strategy, colonial policy, Morocco, League of Nations.

Надійшла до редколегії 14.11.2011 р.